

Мр Петар Бошковић

ИСТОРИЈСКА ИСКУСТВА НАСТАНКА И ОПСТАЈАЊА ДРЖАВЕ — РЕПУБЛИКЕ КИПАР

Локација Кипра, површина (9. 251 km²) и острвски карактер увелико су одређивали његову историју. На средокраћи три континента — Европе, Азије и Африке, острво је пружало услове за живот неколико стотина хиљада житеља. Мало да се самостално брани, али привлачно за војне базе. Освајали су га Египћани, Асирци, Персијанци, Римљани, Византија, Франци, Венеција, Британија и Турци. Грци су га хеленизирали у II миленијуму пре наше ере, а Турци окупирали 1571. и њиме владали до 1878, када га уступају Енглезима као залог за обуздавање руског надирања ка Медитерану и заштиту Босфора и Дарданела. Енглези њиме управљају до 1970, кад острво стиче независност. У то време становништво је бројало око 600.000. Кипарски Грци су чинили 80%, кипарски Турци 17%, а остатак Јермени, Латини и други. Број и структура становништва није се битније променила ни до данас.

Корени подела

Кипарске Грке и Турке подваја језик, етничко порекло, религија. Упркос, четири века заједничког живљења, претежно у мешовитим насеобинама, створено је мало заједничког; две наводносне заједнице очувале су своја етничка обележја и опште цивилизацијске карактеристике и особености.

Током дуге историје две заједнице живеде су у релативном миру, али су истрајно неговале приврженост Грчкој, односно Турској, матичној нацији. Слављени су њихови национални празници и коришћени државни и национални симболи. Кипарски Грци и Турци ратовали су као добровољци на страни матичних нација у ослободилачком рату Грчке, балканским, Првом светском

и грчко-турском (1921—1922), Све је то спречавало развијање свекипарског националног осећања.

Кипарска православна црква играла је веома значајну улогу у очувању хеленског идентитета острва. Окупацијом острва Турци су неутралисали позиције Католичке цркве, признајући, с друге стране, архиепископу аутокефалне Кипарске цркве врховну духовну и световну власт у оквиру „милета“ отоманског административног система. Верске заједнице и након увођења световне администрације, доласком Енглеза, и даље задржавају контролу над образовањем, културом, статусом појединца и породичним правом у оквиру својих народносних заједница. Наставне кадрове чинили су православни, односно исламски великодостојници. Наставни планови били су готово истоветни са онима у Грчкој, односно Турској, са свим оним садржајима на којима се градила етничка свест о вековним хеленско-отоманским ривалитетима.

Две заједнице имале су и различите погледе на политичку будућност острва. Уједињење „еносис“ са Грчком је током целокупне владавине Енглеза био непромењени циљ кипарских Грка, посебно од 1931. Био је то део ширег пан-хеленског покрета, заснованог на такозваној „мегали идеји“, поновном успостављању Византијске империје под окриљем Грчке. Кипарски Турци залагали су се за идеју „таксим“ поделе Кипра и присаједињења матици. Матичне земље, са своје стране, подржавале су свака своју народносну заједницу на Кипру. А британска колонијална политика држала се начела „подели па владај“. Све је то подгревало етичке деобе и припремало терен за административно-територијалне. Продубљавање психолошког јаза између две заједнице јачало је британски утицај.

Током четири века заједничког живота, из назначених разлога, није дошло до таквог јачања опона између две народосне заједнице које би биле довољно јаке да одоле дезинтеграционим дејствима етничких подела.

Кипар је од 1914, кад је Турска пришла силама Осовине, проглашен колонијом, а 1925. круном колонијом.

Борба кипарских Грка против Британаца (1955—1959) била је истински антиколонијална. Пошто је декларисани циљ кипарских Грка био уједињење са Грчком, кипарски Турци су били на страни Енглеза. Устанак је инспирисала и њиме руководила Кипарска православна црква, док су оружане формације организоване у оквиру Народне организације кипарских бораца (ЕОКА). Сукоб се одвијао у време појачаних спољних притисака, што је довело до интернационализације кипарског проблема.

Грчка је институирала на примени права „демоса“ (народа) на самоопредељење, што су у значајној мери подржавале земље Источне Европе и већи део новоослобођених, када је проблем

дошао пред УН.¹ САД су вршиле притисак на Британију, Грчку и Турску, да се проблем реши у оквиру западне алијансе, да они задрже несметано право употребе овојих електронских уређаја на Кипру, уз очување и јачање кохезије југоисточног крила НАТО-а, чије су чланице биле и Турска и Грчка.

Рађање државе

Држава Република Кипар створена је 1960. године. Њено стварање заснива се на три међународна уговора. То су:

1. *Уговор о оснивању*. Потписале су га Британија, Турска, Грчка и лидери две народносне заједнице, Макариос и др Кучук. Уговором се дефинише територијални оквир Републике, гарантују суверена права Британији над делом кипарске територије (257 km²), где су смештене две војне базе, уз пружање и других погодности на острву. Њиме су дефинисане и неке кључне одредбе устава, заштита људских права и слобода у складу са Европском конвенцијом из Рима од 20. 3. 1952.²

2. *Уговор о гаранцијама*. Њиме се Кипар обавезао да осигурава независност, територијални интегритет и безбедност земље. Уговор забрањује сваку активност која би доводила у питање назначена начела. Британија, Грчка и Турска именоване су као силе гаранти, с правом да у име заштите уговорних начела могу предузимати заједнички и појединачно мере, уколико дође до кршења уговора, односно устава.

3. *Уговор о савезу*. Потписале су га Грчка, Турска и Кипар. Уговором је предвиђено трајно стационирање грчког односно турског војног контингента снаге: 950 војника и официра Грчке и 650 Турске.

Устав државе Кипар донесен је 1960. године. Од 199 чланова устава, 48 је у целини или делом произашло из назначених уговора. Утврђено је да се основне одредбе устава, које су проистекле из уговора, могу мењати само уз сагласност страна потписница.

Кипарски устав базиран је и на својеврсном дуализму, стварањем двонародносне државне заједнице, на основу етничких и верских критерија. Дуализам је институционализован у свим структурама државе.

Извршна власт је отелотворена у председничком систему, с тим што устав прецизира да председник буде кипарски Грк, биран у грчкој народносној заједници, а потпредседник Турчин у кипарској турској народносној заједници, с мандатом од пет година.

¹ Писмо премијера Грчке генералном секретару Уједињених нација од 16. 8. 1954, године. Док. УН А—2703.

² Cyprus. *Draft Constitution of the Republic of Cyprus*. Reprinted at the Printing office of the Republic of Cyprus. 1960.

Савет министара, влада, бира се такође из редова две заједнице, седам министара из редова кипарских Грка које именује председник и три из редова кипарских Турака које именује потпредседник. Савет министара одлучује апсолутном већином, с тим што председник Републике и потпредседник имају право вета у тандему или појединачно, када се ради о питањима из домена одбране, унутрашње безбедности и међународних односа.

Законодавна власт лоцирана је у парламенту у који се бира, на основу пропорционалног система, 35 кипарских Грка и 15 кипарских Турака. Председник Парламента, уставом је утврђено, бира се из редова кипарских Грка, а потпредседник из редова кипарских Турака. Парламент одлучује простом већином, изузев када се ради о изборном закону, закону о градској управи, царинама и порезу. У овим случајевима, предвиђено је, нужне су одвојене већине кипарских Грка и кипарских Турака.³

Домови народносних заједница уставом су дефинисани као независна законодавна тела, чији се чланови бирају у одговарајућој народносној заједници.⁴ У надлежност ових тела устав лоцира сва она питања која су од посебног интереса за одговарајућу заједницу, као што су образовање, верска и културна питања, спортске, добротворне организације и слично. Ови домови овлашћени су да доносе пореске законе за финансирање народносних институција, с тим да њихове одлуке не могу бити у супротности са законима.

Начело народносног дуализма институционализовано је и у домену судства. Састав нижих судова утврђивао се у зависности од националне припадности странака у спору. Врховни суд створили су један припадник Кипарско-грчке и други Кипарско-турске заједнице. Трећи судија је са стране, с тим што није могао бити грађанин Кипра, Турске, Грчке нити Британије.

Уставом је утврђено и формирање одвојених градских већа у пет највећих градова, с тим да се састави већа бирају из редова одговарајућих народносних заједница.

Утврђени однос етничке припадности у државним службама био је 70% кипарски Грци, 30% кипарски Турци, док је стварни однос становништва износио 80 посто према 17 посто.

Увођењем чврстог дуализма у све сфере политичког система створено је политичко стање које је потхрањивало антагонизме, који су извирали и из различитих етно политичких циљева две народносне заједнице. С једне стране тежња ка уједињењу, с друге ка деоби. Истина, такве активности биле су уставом забрањене, али су зато изостале одредбе које би подстицале интеграционе процесе на трансетничком нивоу.

³ Hydīs, Stephen: *Cyprus, conflict and reconciliation 1954—1958*. — Columbus Ohio, State University Press, 1967.

⁴ Домови народносних заједница разликују се од законодавних тела федералних јединица, јер се њихова законодавна овлашћења не протежу у оквиру територијалних граница.

Историјско наслеђе две заједнице, међународно окружење, уставни модели и одсуство политичког стрпљења — убрзали су заоштравање конфликта.

Прва просторна раздвајања почела су заоштравањем међунационалних немира, непуне три године после стварања заједничке државе. До потпуног територијалног одвајања долази 1974, када су турске оружане снаге окупирале 37% територије.

Уставни проблеми и парализа политичког система

Формирање нових државних институција показало се веома тешким. Кипарски Грци нерадо су приступали реализацији оних уставних одредби које су сматрали „нереалним и неправедним“, док је друга страна управо инсистирала на њиховом доследном поштовању, јер су оне јамчиле заштиту и осигуравале турској народносној заједници одржане привилегије, а то се, пре свега, односило на заступљеност у државној администрацији (70% према 30%). Кипарски Грци су инсистирали на пропорционалној заступљености. Још пре двеста и више година енглески теоретичар Thomas Hobbes је рекао: „Вештина стварања и очувања државне заједнице почива на одређеним правилима, као што почивају аритметика и геометрија, а не само на увежбавању као што је случај са тенисом“.⁵

Напори председника Макариоса и потпредседника др Кучука, који су на те функције изабрани 1959. године, на првим председничким изборима, да нађу компромисна решења често је минирала администрација, у којој су доминирали кипарски Грци.

Врховни суд је поларизован на етничким основама, па су изостале одговарајуће судске одлуке. Тиме и разрешење овог проблема. Притешњен између две етнички поларизоване фракције, неутрални судија, Немац, подноси оставку 1963, свестан да је проблем политичке а не правне природе.

Одредба о одвојеним домовима народносних заједница у Парламенту била је још један генератор тензија. Кипарски Турци сматрали су да се само одвојеним домовима могу заштити од доминације кипарских Грка, док су кипарски Грци ове одредбе управо сматрали грубим нарушавањем основног демократског начела већина — мањина, које је представљало снажно оружје за опструирање политичког система.

Убрзо је дошло до блокаде законодавне власти. Владин предлог закона о порезу на приход кипарски Турци су блокирали 1960. године, због чега је трпела привреда. Порески закони су изгласани у домовима народносних заједница за одвојено финансирање својих институција.

⁵ Thomas Hobbes (1588—1679): *Masters of political thought*, Machiavelli to Bentham. Houghton Mifflin Company. Boston, 1950, p. 136.

Уставна одредба о одвојеним градским већима такође је изазивала крупне проблеме. За кипарске Грке ова одредба представљала је први корак ка подели, У расправи у централном Парламенту посланици две заједнице изашли су са опречним ставовима, а тиме је још једном потврђена блокада парламентарног одлучивања.

Уз подршку Министарског савета, председник Републике именује јединствене градске савете, али народносни дом кипарских Турака узвраћа тиме што усваја закон којим се легализује формирање одвојених градских савета за своју народносно заједницу. Оба акта поништава Врховни уставни суд, као неуставне *ab initio*. Међутим, обе стране остале су на својим позицијама. До заједничког решења није било могуће доћи.

Право вета председника и потпредседника на одређене одлуке владе и законе парламента довело је и до блокаде извршне власти. Врхунац кризе чини вето потпредседника Републике на одлуку владе о формирању јединствене армије 1969. Потпредседник др Кучук је, наиме, инсистирао на формирању оружаних снага у оквиру народноских заједница. Јединствена армија није формирана. Али, дошло је до оснивања тзв. приватних армија у обе народносне заједнице, које су се нашле под контролом људи који су имали водеће улоге у међуетничким сукобима пре стицања независности. Све је то водило даљој ерозији поверења у заштитну улогу државе.

Покушаји превладавања блокаде

Етнички обојена уставно-политичка блокада изазвала је озбиљне тензије, које су разориле циришска и лондонска решења. Политички живот Републике све је више етнички поларизован. Државна машинерија се све брже кретала ка потпуној парализи. У таквим условима председник Републике Макариос, у новембру 1963. године, излази са предлогом (од 13 тачака) ревизија устава. То је било садржински у колизији са чланом 182. устава.

Председник Макариос је ову одлуку образложио начелом нужности. Предложене промене требало је, по оцени председника, да уклоне оне уставне одредбе које су представљале сметњу сарадњи између две заједнице. Суштину председникових предлога представљало је: укидање права вета председника и потпредседника, уклањање одредбе о одвојеним већинама у парламенту, успостављање јединствених градских већа, обједињавање правосудног система уз пропорционално учешће представника две народносне заједнице у јавним службама Републике и укидање законодавног дома народносне заједнице кипарских Грка.

Без обзира на њихове декларисане циљеве, предлози председника Макариоса ишли су ка јачању унитарног концепта државе и укидању одређених уставних агрнција кипарских Турака.

Кипарски Турци остали су, међутим, чврсто на позицијама или очувања дуализма на етничким основама или потпуне поделе земље.

У одсуству конструктивне интеракције између две етничке заједнице, долази до продубљавања уставне кризе, конфронтације и насиља. Оружја је на обе стране било на претек, када су, у октобру 1963, отпочели оружани сукоби. Односи између две народносне заједнице су потпуно прекинути, што доводи до убрзаног пресељавања кипарских Турака у своје енклаве, повлачења из државне администрације и формирања своје.

Ка интернационализацији кипарског проблема

Окончањем британске колонијале управе и стицањем независности створен је политички вакуум, што је погодновало заоштравању и међуетничких конфликата. Оштрина сукоба, степен умешаности спољних фактора, посебно Турске, Грчке и Британије, уз растући геостратешки значај острва, у преовлађујуће хладноратовској клими, принудило је кипарску владу да се обрати УН за помоћ, ради заштите територијалног интегритета и независности Републике. Турска је у више наврата запретила војном интервенцијом. Већ 1964. у задњем моменту заустављена је војна акција Турске нимало деликатном претњом председника Џонсона. Први контингенти мирових снага УН стационирани су на Кипру 1964.⁶ Одговарајућим резолуцијама СБ и Генералне скупштине реафирмисан је сувернитет Републике Кипар.

Три године касније (1967) оружане формације кипарских Грка, потпомогнуте илегално допремљеним контингентом оружаних снага Грчке (снаге једне дивизије), уз благослов војне хунте у Атини, извршиле су оружани напад на два насеља претежно насељена кипарским Турцима. Влада председника Џонсона поново је интервенисала и одмах именовала председничког изасланика за проблем Кипра, Сајруса Венса. Турска је још једом спречена да војно интервенише, или, како се тад у Анкари говорило, „да једном за свагда реши кипарски проблем“. Истина, удовољено је већини турских захтева. Повучен је грчки војни контингент, омогућено је кипарским Турцима да у својим енклавама успоставе локалну администрацију и полицију, да добију одштету за претрпљене штете, да се ојачају мировне снаге УН.

Време 1967—1974. протекло је без већих међуетничких сукоба. Војна хунта из Атине упућивала је, међутим, учестале претње председнику Макариосу, због тога што је наводно издао идеју о уједињењу Кипра са Грчком. По наговору војне хунте, синод Кипарске православне цркве покушао је оспорити Макари-

⁶ Ujedinjene nacije. Resultations adopted by the United Nations on the Cyprus problem, 1964—1989. Resolution 186 (1964).

осу легитимност држања световне и црквене власти. Створена је и нова паравојна организација ЕОКА-Б на челу са грчким пуковником Гривасом.

*Деценији неуспешног трагања
за уставно-политичким решењима (1964—1974)*

Иако је проблем Кипра много већи од уставног, солидна уставна решења не треба и не могу се потцењивати. Она су један од кључних инструмената за функционисање државе. Уставне норме и институционална решења оквири су у којем се одвијају друштвени и политички процеси. Кипарски Устав из 1960. г., иако номинално унитарне провенијенције, садржао је и одређене елементе федерализма.

Суштина прилаза решењу уставно-политичког конфликта, које су заступале две народносне заједнице, могла би се сажети у следећем:

Кипарски Грци су полазили од тезе (писмо Клеридеса — Денкташу): „Решење засновано на концепту независне, суверене и унитарне државе, с адекватним учешћем две заједнице и потпуном аутономијом у областима предвиђеним уставом из 1960; питање вера, образовања, културе, статуса појединца, у складу са степеном локалне управе која би била компатибилна са начелима унитарне државе“;⁷

У ставовима кипарских Турака тежиште је на јасном разграничењу функција централне владе и локалних органа, уз увођење и гарантовање истинске локалне самоуправе. Представници заједнице кипарских Турака сматрали су нужним и стварање аутономних органа, чија би се аутономност испољавала кроз одговарајуће административно-територијалне јединице народносних заједница и њихове законодавне домове.

Упркос крупним разликама, позиције две заједнице су се до 1973. године у значајној мери приближиле. Две стране су постигле начелну политичку сагласност да састав централног парламента буде компонован у складу са пропорционалношћу заједница, с тим да се надлежности из народносних домова пренесу у централни парламент, који би имао два огранка — за општа и локална питања. Одлучивање у парламенту заснивало би се на простој већини, уз задржавање начела квалификоване већине за уставом утврђена питања.

Овим компромисом ослабљен је двонародносни карактер државе и ојачана њена унитарна визија. Савет министара је ојачан као главни изврши орган који се формира на пропорционалној

⁷ Polyviou, P. G.: *The problem of Cyprus and constitutional solutions*. У: Cyprus reviewed. The result of a Seminar on the Cyprus problem held in June 3—6 1976. by the Jus Cipro Association and the Coordinatino Committee of Scientific and Cultural Organisations. Nicosia, 1977. p. 216.

основи у односу на бој становника народносних заједница. Заједничке одговорности председника и потпредседника су укинуте.

Највеће промене начелно су договорене у домену локалне самоуправе. Овим компромисним решењима није, међутим, остварена жеља кипарских Грка о простој децентрализацији, нити кипарских Турака о аутономији у оквиру народносних заједница. Турци су, истина, нерадо прихватили укидање народносних домова и преношење њихових надлежности у централни парламент. Начелна решења је у даљој процедури требало операционализовати на изнетим основама. Решења би била другачија од оних садржаних у Уставу из 1960. По свему судећи, да је то остварено, била би избегнута и оружана војна интервенција Турске 1974.

Оружана интервенција Турске и њене последице

Након покушаја атентата на председника Макариоса, 15. јула 1974. године, и његовог привременог свргавања са власти, Турска је добила дуго прижељкивани повод да војно интервенише, позивајући се на уставна начела о гаранцијама. Војним захватом окупирано је 37% територије Републике, где се налазило преко 60% привредних потенцијала. Око 200.000 кипарских Грка је, под налетом оружане силе, напустило своја огњишта и прешло на јужни део острва, док је око 50.000 кипарских Турака са југа прешло на север. Прво велико етничко чипћење, после Другог светског рата, на тај начин је доведено до краја. Линија на којој су се зауставиле оружане снаге Турске прерасла је у такозвану зелену линију раздвајања, коју контролишу снаге УН. Силом оружја или, како турска страна каже, „мировном акцијом“, створена је нова ситуација са далекосежним последицама.

Покушаји реконструкције кипарске државе на федералним основама

Војном интервенцијом Турске створене су нове реалности. Двонародносно начело, које је било утемељено у Уставу из 1960. године, сада је добило и територијалне оквири. У игру је са турске стране унето начело и о би-зоналној компоненти поделе две заједнице. Новонастале реалности довеле су и до крупних промена у прилазима решавању кипарског проблема и на једној и на другој страни. Кипарски Турци су већ 1975. године прогласили федералну државу, а 1983. такозвану Турску Републику Северни Кипар, коју је једино Турска признала.

На другој страни, Република Кипар прилагодила се новонасталим реалностима, на тај начин што је наставила да бира свој парламент, председника и владу из редова кипарских Грка. Сво-

јим ангажовањем у оквиру УН, очуван је континуитет Републике Кипар и легитимитет њене владе. Са краћим прекидима, настављени су напори УН у циљу решавања кипарског проблема све до данашњег дана.

Већ 1977. кипарски Грци учинили су највећи помак у свом прилазу решавању кипарског проблема. Оквирним договором између председника Макариоса и лидера кипарских Турака Р. Денкташа, две стране одлучују да се решење тражи на федералним основама. Нови председник Републике, након смрти Макариоса, С. Кипријану је 1979. потписао нови договор са Р. Денкташом којим је дат нешто разрађенији оквир могућег федералног решења. Но, упркос или баш због протока времена, до решења још није дошло. Еволуција ставова владе Републике Кипар као да потврђује Пашићеву максиму „Ако у политици не учиниш данас оно што треба, сутра ћеш зато што мораш“. Дуги и мукотрпни преговори под окриљем УН нису довели до решења. Разлике су продубљене, Кипарски Турци данас инсистирају да им се призна право на самоопредељење и постојање „Турске Републике Северни Кипар“, да би онда кипарски Турци ступили у федерални однос са федералном јединицом кипарских Грка. Кипарски Грци, односно влада Републике Кипар, заступа дијаметрално супротан став: постоји Република Кипар као једини међународно-правно признати субјекат, па као таква спремна је односе преуредити на федералним основама, уз очување државног континуитета. Кипарски Грци сматрају да би прихватањем турских позиција легализовали агресију и њене плодове. Постоје и друге разлике у прилазима, од којих ћемо неке навести.

Разлике се очитују и у погледу организације и надлежности федералне државе, а постоје и озбиљни територијални проблеми. У погледу надлежности федералне државе, кипарски Турци, односно њихов лидер Р. Денкташ, предлаже да у њену надлежност уђу само најнужније функције. Искуство, тврди Денкташ, учи да кипарски Турци и кипарски Грци могу живети само једни поред других. Другу крупну разлику представља проблем избеглица. Кипарски Грци се залажу за неотуђиво право избеглица да се врате у своје домове, док кипарски Турци пристају на повратак минималног броја, како би се загарантовала велика и неспорна већина кипарских Турака у оквиру турске федералне јединице — државе. Разлике су крупне и у погледу организације законодавне, извршне и судске власти. Кипарски Грци безусловно инсистирају на трима основним слободама: слободи кретања, слободи поседовања и слободи насељавања за све кипарске грађане, уз гаранције савезне државе. Компетенције савезне државе према лидеру кипарских Турака биле би: спољна политика, савезни буџет и метеоролошка служба. У основи, ради се о два потпуно различита прилаза — федералном и конфедералном.

Разлике се испољавају и у погледу места и улоге спољних чинилаца. Кипарски Турци инсистирају на гаранцијама према Уставу из 1960, односно задржавању значајног контингента оружаних снага Турске на острву (сада се на Кипру налази 35.000). Кипарски Грци залажу се за демилитаризацију острва и гаранције независности Републике Кипар од стране СБ УН. За одржавање реда и мира на острву кипарски Грци предлажу да то буде савезна полиција која би се формирала на пропорционалној основи и уз одговарајућу и уобичајену улогу локалне полиције.

Кипар је за војне и спољнополитичке центре моћи у Анкари од великог геостратешког значаја (удаљен од Адане свега 40 миља), па је тешко веровати да ће се Турска олако одрећи својег присуства на острву.

Завршне напомене

Уз пуну свест о ризицима уопштавања, држим да се може с правом указати на неке поуке и поруке кипарског искуства. И у кипарском случају се потврдило да стварање државе обједињавањем различитих величина, и уз то утемељених на етничким начелима, неизбежно доводи до озбиљних уставних спорова, па и конфликта.

Кипарски устав из 1960. године представља замршену мрежу често некохерентних одредби, које је требало да помире историјски утемељене противуречности и да уз то задовоље супротстављене интересе међународних фактора. Али, нити је задовољно захтеве већинског кипарског грчког становништва нити кипарског турског, као мањинског. Уједињење са Грчком није остварено. Нити је легализована етничка подела за којом су тежили кипарски Турци.

Кипарски Грци нису се правовремено помирили са чињеницом да је уједињење а Грчком неостварени историјски сан, па су изостали њихови одговарајући напори ка јачању битних елемената заједничке државе. Уставне промене инициране 1963. године биле су преурањене и без нужне међународне подршке.

Верованјем да ће се уставном интернационализацијом кипарског државног уређења брзо доћи до решења показало се погрешним. Република Кипар је очувала државни континуитет и легитимитет власти, али не и територијални интегритет. Турска је силом оружја де факто поделила острво.

Већ двадесет и више година кипарски Грци и кипарски Турци живе потпуно одвојено. Нове генерације на једној и на другој страни немају никаквих директних контаката. Једна и друга страна граде своју свест о другој преко посредника, углавном преко мас-медија.

Ни једна ни друга страна не показује потребну спремност на мање или веће болне компромисе, иако су оне предуслов за ваљана решења.

Из разумљивих разлога, за кипарске Грке биће веома тешко пристати на легитимизацију турске агресије, односно прихватање реалности да северни део острва остане у оквиру федерационе јединице кипарских Турака са свим последицама које из тога произлазе. У противном, задржавање status-a quo ствараће предуслове да северни део, и de jure, постане део Турске, што он и данас де факто јесте у привредном и монетарном смислу.

Кипарски Турци, у свом прилазу решењу кипарског проблема, полазе од датог стања, при чему контролишу и врше власт на 37% територије острва, уз остварење пуне етничке хомогенизације. Полазећи од тога, инсистирају на пуној равноправности две федералне државе са минимумом заједничког.

Следећи значајан узрок неуспеха уставног поретка из 1960. године јесте опраниченост визије, посебно занемаривање динамичких фактора функционисања сложене државе. Политичко нестрпљење и преурањена иницијатива за темељну промену устава спречили су да време функционално атрофира неадекватне уставне одредбе.

Свако решење кипарског проблема мораће нужно као први услов осигурати пуну безбедност, у најширем смислу те речи, за грађане обе народносне заједнице. Биће потребно много добре воље и спремности да се омогући и обезбеди природан развој, уз процес константног адаптирања институција и прилагођавања институцијама. На Кипру ће моћи заживети само онај државни облик који ће бити резултат уговора, нагодбе.

Искуство упућује да ће за решавање кипарског проблема бити нужно уобличити такву федералну формулу која би задовољила минимум претпоставки за стварање јединственог политичког система, који би нужно уважавао посебности до границе која није неспојива са основама федералног поретка. Решења која би допуштала и поштвала максимум специфичности федералних једница.

Функционалан федерални поредак требало би да подстиче елементе заједничтва, али и да буде отворен и за компромис, прихватање прагматских, а не круто легалистичких прилаза.

Ако се ови и слични проблеми понашања у оквиру федералног концепта организације државе не уважавају, већ се тежи да се на самом почетку нађу трајна решења, и ако доктринарна крутост замени флексибилност живота, неизбежно се јавља ерозија федералне државе или долази до политичке дезинтеграције.

Строга компартментизација (правилна подела поља) државних функција показала се и у кипарском случају неостварљивом. И у овом случају заборављена је веома релегантна мисао Е. Венизелоса: „Нације и државе, не мање него појединци и као сваки други живи организми, могу се развијати и напредовати

ако поседују способност самприлагођавања сталним унутрашњим и спољним околностима“.⁸

Тридесетогодишње искуство Републике Кипар и борба за њено очување нијесу завршени. Решења су далеко.

Треба, међутим, истаћи да је Република Кипар управо у раздобљу од 1974. године збринула око 180.000 избеглица и уз то остварила мало привредно чудо: национални доходак порастао је са 2.500 долара на преко 11.000, у условима високе стопе привредног раста (око 6⁰/о), пуне запослености и годишње стопе инфлације од око 5⁰/о.

Чини се да руководство Републике Кипар није спремно да олако иде у неизбежан ризик, без ваљаних решења, да се излаже опасности која би угрозила основе привредног успеха, који је увелико остварен у привредним гранама, као што су туризам, банкарство и такозване off-shore активности, а то су привредне делатности које су посебно осетљиве на унутрашње тензије и нестабилности.

Mr. Petar Bošković

EMERGENCE AND SURVIVAL OF THE STATE OF THE REPUBLIC
OF CYPRUS
— HISTORICAL EXPERIENCE —

— Summary —

Under the title »Emergence and survival of the state of the Republic of Cyprus — historical experience«, the author gives brief historical setting and background to the struggle of the Greek Cypriot people under the Turkish occupation and subsequently against British colonial rule. The roots of division between two Communities are primarily seen in their conflicting ethno-political objectives. Attention is drawn to the constitutional problems and paralysis of the political system. Efforts for overcoming of the problems, on the domestic front, are assessed as well as internationalisation of the Cypriot problem. The decade of unsuccessful search for solution (1964—1974) is evaluated, culminating in the Turkish military intervention in the summer of 1974, with all its negative implications. Subsequent attempts in reconstruction of the state of Cyprus on the federal basis have not born fruits, primarily due to diametrically opposit views of the model and nature of the federal state. The Turkish Cypriot attitude, with tactical variations, has been, that prior to any such a arrangement recognition of two equal federal states should be effected.

In the concluding remarks, the author focuses on the complexity of the problem, the lessons that can be from the Cypriot nation building experience and the ways for solution of the problem on the federal basis, which would ensure unity of the state, on the one hand, and preserve communal nature of the state, on the other.

⁸ Polyviou, P. G.: *The Problem of Cyprus and Constitutional Solutions*, p. 242. Објављено у: Cyprus reviewed. Seminar on the Cyprus Problem held in June 3—6 1976. — Nicosia, The Fus Cypri Association in cooperation with the Coordinating Committee of Scientific and Cultural Organisations, 1977.

